

на характер їх показань і на вибір найефективніших тактичних прийомів допиту, е: службова залежність від порушників бюджетного законодавства; особисте відношення до підозрюваного; наявність певних порушень своїх службових обов'язків з боку самого свідка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закатов А.А. Ложь и борьба с ней – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1984 –191 с.
2. Бахін В.П., Весельський В.К. Тактика допиту: Навчальний посібник. -К.: НВТ “Правник”, 1997. –64 с.
3. Шепитько В.Ю. Теоретические проблемы систематизации тактических приемов в криминалистике. -Х.: РИП «Оригинал», 1995. –200 с.
4. Соловьев А.Б. Использование доказательств при допросе на предварительном следствии: Методическое

пособие. -М.: ООО Изд-во «Юрлитинформ», 2001. –136 с.

5. Порубов Н.И. Тактика допроса на предварительном следствии: Учебное пособие. -М.: БЕК, 1998 –208 с.
6. Весельський В.К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти). -К.: НА-ВСУ НВТ “Правник”, 1999 –125 с.
7. Питерцев А.А., Степанов А.А. Тактика допроса на предварительном следствии и в суде. -СПб.: Питер, 2001. –160 с.
8. Коновалова В.О. Правова психологія: Навч. посібник. -Х.: Основа, 1996. –184 с.

Надійшла до редколегії 04.12.2002

СТЕПАНЮК Р.Л. ОСОБЕННОСТИ ДОПРОСА ПО ДЕЛАМ О ПРЕСТУПНЫХ НАРУШЕНИЯХ БЮДЖЕТНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

Рассматриваются тактические особенности допроса лиц, совершивших преступления, предусмотренные статьями 210 и 211 УК Украины, а также свидетелей. Анализируются недостатки, встречающиеся в практической деятельности; формулируются практические рекомендации по подготовке и проведению допроса подозреваемых в типовых тактических ситуациях. Указывается круг лиц, которые могут быть свидетелями по делам данной категории, определяется предмет допроса каждой категории свидетелей и наиболее эффективные тактические приемы его проведения.

STEPANJUK R.L. FEATURES OF INTERROGATION ON CASES ABOUT CRIMINAL VIOLATIONS OF THE BUDGETARY LOCAL LAW

The tactical features of interrogation of faces making crime, foreseen clause 210 and 211 CC of Ukraine, and also attests are estecmed. The lacks meeting in practical activity are analyzed; the practical guidelines on opening-up and realization of interrogation suspected in standard tactical situations are stated. The circle of persons is underlined, which one can be the attests on the given category, the subject of interrogation of each category of the attests and most effective tactical methods of its realization is determined.

А.Ю. СТЕЦЕНКО

Національний університет внутрішніх справ

УДК 343.102(477)

ОБНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ ЯК НАГАЛЬНА ПОТРЕБА СЬОГОДЕННЯ

Розглянуті актуальні питання подальшого реформування діяльності органів досудового розслідування, викладені пропозиції щодо вдосконалення існуючих форм провадження по кримінальних справах: дізнання та досудового слідства. Змодельована побудова системи органів розслідування з урахуванням запропонованих змін порядку їх процесуальної діяльності.

Зміни та доповнення чинного кримінально-процесуального законодавства України, які відбулися у

перші роки нового тисячоліття і зумовили корінне оновлення усього судустрою – яскраве свідчення піклу-

вання законодавця про втілення в життя відповідних положень Конституції України і Концепції судово-правової реформи в Україні. У значно меншій мірі така турбота поки ще торкнулася реформування як системи органів, здійснюючих досудове провадження, так і, власне, існуючих форм розслідування злочинів.

Як і без малого півтора століття тому, останні і тепер представлені дізнанням, здійснюваним спеціально вповноваженими державними установами і посадовими особами, названими в КПК України органами дізнання (ст. 101) та досудовим слідством, провадження якого покладено на виключно специфічні органи розслідування - слідчих, які одночасно є посадовими особами різних правоохоронних відомств (ст. 102).

Історія розвитку вітчизняного кримінально-процесуального закону і становлення системи вказаних органів, з одного боку, свідчить про відносно стабільну кількісну присутність органів дізнання, перелік яких в різний час змінювався якісно – в основному за рахунок надання чи позбавлення права його провадження тим чи іншим державним установам або посадовим особам, а з другого боку – про суттєве збільшення кількості органів попереднього (з недавня досудового) слідства. Особливо наявно ця тенденція простежується в радянській та пострадянській періоди розвитку кримінального процесу, коли лише за останні, небагато понад сорока років, право провадження попереднього слідства по певних категоріях кримінальних справ було надано органам державної безпеки, органам охорони громадського порядку (згодом і тепер – органи внутрішніх справ) і органам податкової міліції, у зв'язку з чим у цих правоохоронних відомствах були запроваджені посади слідчих. Необхідно зауважити, що стосовно згаданих кількісного та якісного переліків органів розслідування серед фахівців і в минулому не було і в теперішній час немає єдиної думки [1, с.32-35; 2, с.82; 3, с.131-135; 4, с.55-57; 5, с.43-45].

Нині актуальність цієї проблеми у значній мірі зумовлена тим, що з часів проголошення своєї незалежності Україна взяла курс на створення правової держави, відмінною рисою якої крім наявності міцної судової влади повинна також бути і ефективно функціонуюча система досудового провадження по справах про злочини. Початково своє нормативне втілення цей курс отримав у Концепції судово-правової реформи в Україні, схваленій Постановою Верховної Ради України від 28 квітня 1992 року, згідно з якою реформування названої системи передбачалося на основі диференціації форм розслідування, чіткого розмежування функцій органів попереднього розслідування і органів, здійснюючих оперативно-розшукову діяльність, як у процесуальному, так і в організаційному плані, та створення єдиного слідчого апарату. Подальший його розвиток знайшов також своє відображення і в промовах вищих посадових осіб держави, в одній з яких, наприклад, пролунала необхідність “виходити з того, що ця реформа стосу-

ється не тільки судових органів, а й усіх правоохоронних органів”, в тому числі і про перспективи створення єдиного слідчого апарату з самостійним статусом [6].

З цього приводу, слід нагадати, що і за радянських часів майбутньому системи органів розслідування приділялась значна увага, а про необхідність створення єдиного і незалежного від відомчого впливу слідчого апарату відзначалося у відповідних директивних документах. Однак незважаючи на це, а також на те, що вже того часу висловлювались пропозиції про необхідність нормативного врегулювання на найвищому законодавчому рівні – в Конституції відповідного положення про те, що “розслідування злочинів здійснюється слідчими Слідчого Комітету СРСР і його органами на місцях, а також органами дізнання” [7, с.175-177], уперше про сформування системи досудового слідства і введення в дію законів, які регулюють її функціонування, наголосив саме Основний закон незалежної України. Віддаючи належне авторам чинної Конституції за увагу про майбутнє слідчого апарату, неможливо не відзначити, що згадана новела основного закону, на відміну від тієї, яка свого часу пропонувалась у радянську Конституцію, декларує лише необхідність створення системи органів досудового слідства, не згадуючи при цьому взагалі органи дізнання, котрі, як відомо, є складовою частиною системи органів розслідування.

З цієї нагоди можна дійти до такого висновку, що існуючі в чинному кримінально-процесуальному законодавстві система органів дізнання та порядок його провадження бездоганні і не потребують будь-якого подальшого вдосконалення. Але ж це далеко не так, свідченням чого слугує численна кількість пропозицій фахівців-процесуалістів, науковців та практиків [8, с.51-55; 9; 10, с.14-15]. Конституційна вимога про створення системи досудового слідства, викладена також у доволі лаконічному формулюванні Перехідних положень, яке позбавляє реальної можливості хоча б у загальному вигляді мати уяву про цю систему. Можна лише гадати, чи залишиться вона багатовідомчою, як і нині, чи, навпаки, буде складатися з відповідних структурних підрозділів єдиного позавідомчого слідчого апарату? Оскільки ж, будь-якого конкретного терміну чинності саме цього положення нормативно не визначено, залишається сподіватися на те, що єдиним і головним стимулюючим фактором законодавчого вирішення цих питань стане новий КПК України, в якому повинна знайти своє відображення система органів розслідування в цілому, а не лише досудового слідства.

Проголошення ж України демократичною, соціальною і правовою державою, в якій людина, її життя і здоров'я, честь та гідність визнані найвищою соціальною цінністю, зобов'язує законодавця при створенні системи органів розслідування керуватися, як мінімум, двома основними (провідними) ідеями.

- максимально можливого забезпечення прав і законних інтересів учасників кримінального процесу в

його досудових стадіях,

- впровадження такої раціональної процедури розслідування злочинів, яка б втілювала в собі донині накопичений законодавчий вітчизняний та світовий досвід і найефективніше забезпечувала виконання покладених на цю систему завдань.

Як варіант майбутньої моделі побудови системи органів розслідування, на відміну від нині чинної, вважаємо за можливе пропонувати таку, котра б, з одного боку, як і тепер, традиційно поєднувала в собі перевірені часом форми розслідування – дізнання і досудове слідство, а з іншого – мала б декотрі суттєві відмінності, як в процесуальному плані, так і в організаційно-структурному.

Так, наприклад, в процесуальному відношенні дізнання повинно являти собою два види:

- дізнання по справах про очевидні злочини (які порушені стосовно певної особи);

- дізнання по справах про неочевидні злочини (які порушені за фактом скоєння злочину).

Процедура провадження кожного з означених видів дізнання, у свою чергу, могла б розрізнятися наступним чином.

Дізнання по справі про очевидний, невеликої або середньої тяжкості, злочин, полягало б у провадженні будь-яких слідчих дій та прийнятті відповідних процесуальних рішень, необхідних для забезпечення повного, всебічного і об'єктивного дослідження усіх обставин скоєного злочину, і завершувалось складанням постанови про спрямування такої справи прокурору для підготовки останнім обвинувального акту. Звичайно, що по такій справі орган дізнання повинен бути вповноваженим у прийнятті і інших підсумкових рішень, які зараз віднесені до компетенції слідчого. Строк такого дізнання не повинен перевищувати 15 діб, а при необхідності міг бути продовжений, але не більше як до місяця.

Дізнання ж по справі про очевидний тяжкий чи особливо тяжкий злочин полягало б також у провадженні необхідних для закріплення і збереження доказів слідчих дій, затриманні та обранні відповідної міри запобіжного заходу підозрюваному і направленні такої справи через прокурора слідчому для провадженні подальшого досудового слідства, у строк що не перевищує десяти діб із моменту порушення справи, або п'яти діб із моменту обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту.

Дізнання по справі про неочевидний, невеликої або середньої тяжкості, злочин, являло б собою провадження необхідних для встановлення особи, яка скоїла такий злочин, першочергових слідчих дій у термін не більше десяти діб з моменту порушення цієї справи, а в залежності від досягнення результату завершувалося б у звичайному (передбаченому для дізнання по справі про очевидний, невеликої або середньої тяжкості, злочин) порядку, тобто, спрямуванням справи прокурору для складання обвинувального висновку у той же самий

термін, чи винесенням постанови про зупинення розслідування в зв'язку з не встановленням особи, яка скоїла злочин.

Дізнання ж по справі про неочевидний тяжкий чи особливо тяжкий злочин повинно складатися з провадження будь-яких першочергових слідчих дій і в строк, не перевищуючий десяти діб із моменту порушення такої справи, завершувалося б направленням до слідчого лише у випадку встановлення особи, яка скоїла злочин. У тому разі, коли така особа не встановлена, орган дізнання зупиняє розслідування по вищезгаданій підставі, продовжуючи при цьому здійснювати поза процесуальну, оперативно-розшукову діяльність по встановленню згаданої особи.

Не важко помітити, що перелічені види дізнання, в основу класифікації яких окрім тяжкості злочину, у першу чергу, покладено критерій очевидності його скоєння чи навпаки, частково збіжні з тими видами дізнання, які вже раніше були присутніми у вітчизняному судочинстві до 30 червня 1993 року і з тими, що і зараз є чинними у кримінальному процесі Російської Федерації та Білорусі, тобто з дізнанням по справах, по яких провадження попереднього слідства обов'язкове, чи з дізнанням по справах, по яких провадження попереднього слідства не обов'язкове, останнє з яких являло собою самостійну форму попереднього розслідування кримінальної справи у повному обсязі, матеріали якої були підставою для судового розгляду.

У запропонованій моделі розслідування, таким, як останнє, може вважатися дізнання по справах про очевидний злочин невеликої або середньої тяжкості, а також по справах про ці злочини, якщо вони скоєні за умов неочевидності, у разі подальшого встановлення особи, яка скоїла злочин.

Дізнанням же по справах, по яких провадження слідства є обов'язковим, можна вважати запропоноване дізнання по справах про очевидні тяжкі та особливо тяжкі злочини, або дізнання по справах про такі ж злочини, скоєні в умовах неочевидності, якщо особа, що їх скоїла, в подальшому встановлена органом дізнання.

Як бачимо, запропоноване розмежування видів дізнання, в основу якого покладена очевидність скоєння злочину, чи навпаки, відсутність останньої, певним чином, логічно узгоджується з такими ознаками класифікації цієї форми розслідування, які були для нього притаманними у недалекому, майже десятилітньому, минулому, як обов'язковість чи необов'язковість провадження попереднього слідства. А враховуючи те, що запропонований порядок провадження дізнання крім очевидності скоєного злочину розрізняється в залежності і від його тяжкості, можна також дійти до висновку і про деяку його схожість з чинним у теперішній час дізнанням. Між тим, незважаючи на означену подібність згаданих видів дізнання, необхідно зауважити, що крім новизни назви запропонованих видів дізнання, яка сама по собі потребує відповідного обґрунтування у проце-

суальному законі такого терміну, як "очевидність злочину", вони матимуть і певні переваги, до числа яких можна було б віднести наступні:

- дізнання по справах про очевидний злочин невеликої та середньої тяжкості і дізнання по справах про ці ж неочевидні злочини, по яких особа, що їх скоїла, встановлена в подальшому, як такі, що не потребують провадження обов'язкового слідства, являли би собою у повному обсязі завершене розслідування, матеріали якого були б достатніми для складання прокурором обвинувального висновку та судового розгляду, чи прийняття іншого остаточного рішення по кримінальній справі, тобто заміняли собою, у теперішній час здійснюване слідчим, і далеко не завжди виправдано потрібне по справі про очевидний злочин невеликої чи середньої тяжкості досудове слідство. Тим більше, що на відновленні подібного виду розслідування наполягають фахівці, у тому числі, і автори декількох із проектів КПК України;

- дізнання по справах про очевидні злочини невеликої або середньої тяжкості змогло би не тільки вичерпати необхідність провадження по них обов'язкового слідства, але і взагалі, усунуло би необхідність в існуванні у вітчизняному кримінальному судочинстві такого далекого від досконалості особливого виду провадження, яким є сьогодні протокольна форма досудової підготовки матеріалів. Як відомо, цей вид провадження відбувається лише по очевидних злочинах невеликої та середньої тяжкості, незначний за кількістю перелік яких чітко обмежений у законі, і лише тільки одним органом дізнання, з числа подібних – міліцією;

- дізнання по справах про очевидний тяжкий чи особливо тяжкий злочин повинно розглядатися скоріше, як виняток, і відбуватися лише тільки тоді, коли в силу різних, безумовно поважних причин, до місця пригоди та провадження першочергових слідчих дій неможливе прибуття слідчого і існує реальність ризику втрати слідів злочину;

- дізнання ж по справах про неочевидний тяжкий чи особливо тяжкий злочин, навпаки, повинно стати скоріше не винятком, а правилом провадження розслідування до встановлення особи, яка скоїла такий злочин, у силу чого неважко дійти до висновку про те, що в провадженні у слідчого мають перебувати лише кримінальні справи про очевидні тяжкі злочини, їм же порушені, та справи про злочини вказаних категорій, порушені органом дізнання і за якими встановлена особа, яка їх скоїла.

Досудове слідство у межах запропонованої моделі системи органів розслідування буде здійснюватися переважно у нині існуючому процесуальному порядку, за тим лише винятком, що однією з форм його закінчення не повинно бути складання саме слідчим обвинувального висновку, думка про що цілком схвалюється авторськими колективами декількох проектів КПК України. Оскільки воно передбачається як основний і, як прави-

ло, єдиний в повному обсязі вид розслідування по справах про очевидні тяжкі і особливо тяжкі злочини, а також, по справах про такої тяжкості неочевидні злочини, по яких встановлення особи, що їх скоїла, органом дізнання відбулося згодом, слідчий у останньому з випадків повинен мати повноваження на повернення кримінальної справи органу дізнання, в провадженні у якого вона перебувала раніше, в разі не підтвердження винності у скоєні злочину такої встановленої особи. Вказане повноваження надало би можливості слідчому не тільки позбутися такої неперспективної кримінальної справи з точки зору розкриття злочину слідчим шляхом, але головним чином, це правило сприяло б його більш ймовірному розкриттю саме тим органом розслідування, який для досягнення цієї мети озброєний більш значним арсеналом не процесуальних можливостей. Звичайно, що таким органом дізнання повинен бути лише орган, вповноважений чинним законом здійснювати оперативно-розшукову діяльність

Організаційно-структурне реформування існуючих форм розслідування з урахуванням змін процесуального порядку його провадження бажано зробити таким, щоб чисельна кількість державних установ і посадових осіб, вповноважених на провадження дізнання, зросла, а коло органів досудового слідства, навпаки, суттєво звузилось, як на тому наполягають дослідники [11, с.9-10; 12; 13, с.105-115; 14, с.4], серед яких присутні не тільки процесуалісти-вчені, але й автори концепції судово-правової реформи, в якій вже понад десяти років тому поставлено питання про створення єдиного слідчого апарату, з відповідною спеціалізацією слідчих, що цілком узгоджується з конституційною вимогою сформування системи досудового слідства.

Певним чином нагадуючи прислів'я про те, що "усе нове – це дещо забуте старе", викладені пропозиції, можливо, і не претендують на бездоганність, але все ж таки могли б сприяти на законодавчому рівні вирішити наступне:

- по кримінальних справах про очевидні злочини невеликої та середньої тяжкості і по справах про ці ж неочевидні злочини, по яких особа, що їх скоїла, встановлена в подальшому, відновити дізнання, як самостійну, поряд із досудовим слідством, форму розслідування у повному обсязі і без будь-яких обмежень процесуальних прав учасників судочинства, притаманних дізнанню, яке існувало у чинному КПК України згідно із ст. 105 до 30 червня 1993 року;

- по кримінальних справах про неочевидні тяжкі чи особливо тяжкі злочини впровадити дізнання у вигляді лише першочергових слідчих дій без будь-яких обмежень у виборі останніх, як це передбачувалось ч.1 ст.104 чинного КПК України також до 30 червня 1993 року;

- по кримінальних справах про очевидні тяжкі та особливо тяжкі злочини, а також по таких, що скоєні неповнолітніми, та особами, які у силу своїх фізичних та психічних вад не в змозі здійснювати право на захист,

передбачити обов'язковість розслідування лише у формі досудового слідства.

Викладена побудова моделі досудового розслідування, на нашу думку, надасть реальну можливість здійснити такий перерозподіл навантаження на існуючі форми розслідування і, відповідно, на органи, якими вони представлені у системі правоохоронної діяльності, згідно з чим переважна більшість кримінальних справ змогла б розслідуватись саме у формі дізнання, а не досудового слідства. Саме таке співвідношення процесуальних повноважень органів розслідування і, відповідно, розмежування підслідності справ про злочини між дізнанням та слідством, було і є звичайним явищем у багатьох країнах - представниках романо-германської (континентальної) правової сім'ї [15, с.70-73.], до якої за відповідними ознаками можна віднести і Україну. Так, за даними відомого дослідника судочинства Французької республіки С.В. Боботова, питома вага розслідувань по справах про злочини, здійснюваних слідчими суддями, не перевищує 15 %, а в усіх інших випадках розслідування відбувається лише у формі поліцейського дізнання [16, с.149].

Крім цього, впровадження у вітчизняному кримінальному процесі дізнання, як форми розслідування кримінальної справи у повному обсязі, що являло би собою альтернативу досудовому слідству, позитивно сприяло підвищенню рівня відповідальності органів дізнання за якість розслідування та кінцевий результат їх процесуальної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жогин Н.В., Фаткуллин Ф.Н. Предварительное следствие в советском уголовном процессе. -М.: Юрид. лит., 1965 -367 с.
2. Выдря М.М. Расследование уголовного дела – функция уголовного процесса // Советское государство и право. -1980. -№ 9. -С 78-82.
3. Самыгин Л.Д. Расследование преступлений как система деятельности. -М.: Изд-во МГУ, 1989. -182 с.
4. Зеленецкий В.С. О следственном аппарате и прокурорском надзоре в связи с новым Законом Украины «О прокуратуре» // Закон Украины «О прокуратуре»:

Теория и практика его применения: Сб. кратких тезисов и науч. сообщ. Респ. науч.-практ. конф. -Х., 1992. -103 с.

5. Михайленко А.Р. Расследование преступлений: Законность и обеспечение прав граждан. -К.: Юриком Інтер, 1999. -448 с.

6. Судово-правова реформа: потрібні відчутні зміни. Виступ Президента України Л.Д. Кучми на IV з'їзді суддів України 15 грудня 1999 р. // Урядовий кур'єр. – 1999. -№ 237. -17 грудня.

7. Михеєнко М.М. О судебной, прокурорской и следственной власти. Проблемы развития криминального процесса Украины: Выбранные творы. -К.: Юриком Інтер, 1999. -240 с.

8. Джига М.В., Баулін О.В., Лук'янець С.І., Стахівський С.М. Проведення дізнання в Україні: Навчально-практичний посібник. -К., 1999. -155 с.

9. Сервецький І., Обіжисвіт М. Кримінально-процесуальне законодавство: Чи захищає воно права й інтереси громадян, які постраждали від злочинних посягань // Іменем закону. –1999. -№ 27. -9 липня; -№ 28. -16 липня.

10. Вапнярчук В.В. Процесуальне становище особи, яка провадить дізнання: Автореф. дис... канд. юрид. наук: (12.00.09) /Нац. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого -Х., 2000. -20 с.

11. Друге оновлення третьої влади: Інтерв'ю першого заступника голови Комітету Верховної Ради України О. Ющика // Голос України. –1999. -№ 227. -7 грудня.

12. Баулін О.В. Система и компетенция органов дознания на Украине // Юридическая практика. -2000. -№ 39. -28 сент.

13. Баулін О.В. Процесуальна самостійність і незалежність слідчого та їх правові гарантії: Дис... канд. юрид. наук: (12.00.09) /НАВСУ -К., 2000. -201с.

14. Савонюк Р.Ю. Слідчий як суб'єкт кримінально-процесуального доказування: Автореф. дис... канд. юрид. наук: (12.00.09) /НАВСУ -К., 2002. -17с.

15. Михеєнко М.М., Молдован В.В., Радзівська. Порівняльне судове право: Підручник. -К.: Либідь, 1993. -328 с.

16. Боботов С.В. Правосудие во Франции. -М.: Изд-во «ЕАВ», 1994. -198 с.

Надійшла до редколегії 30.01.2003

СТЕЦЕНКО А.Ю. ОБНОВЛЕНИЕ СИСТЕМЫ РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В УКРАИНЕ КАК НАСУЩНАЯ НЕОБХОДИМОСТЬ НАСТОЯЩЕГО

Рассмотрены актуальные вопросы дальнейшего реформирования деятельности органов досудебного расследования, изложены предложения по усовершенствованию существующих форм производства по уголовным делам: дознания и досудебного следствия. Смоделировано построение системы органов расследования с учетом предложенных изменений порядка их процессуальной деятельности.

STETSSENKO A.JU. UPDATING OF A SYSTEM OF FACT-FINDING OF CRIMES IN UKRAINE AS AN ABSOLUTE MUST OF THE PRESENT

The urgent questions of further reforming of activity of organs of pre-trial fact-finding are reviewed, the proposals on advancing present modes of production on criminal cases are set up: investigation and pre-trial consequent. The building of a system of investigator agencies is simulated in view of offered changes about their processual activity.